

Τα ανθολογημένα κείμενα

ΑΙΣΧΙΝΗΣ

Ο Αισχίνης, ένας πάρα πολύ σημαντικός ρήτωρ της Αθήνας της ύστερης κλασικής περιόδου, πρέπει να γεννήθηκε κάπου μεταξύ του 395 και του 390 ή 389 π.Χ. Η χρονολογία αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι ήταν 45 ετών όταν έλαβε μέρος στην αθηναϊκή προεσβεία προς τον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας (βλ. παρακάτω). Ο Αισχίνης ήταν αναμφίβολα ο σπουδαιότερος από τους πολιτικούς αντιπάλους του Δημοσθένη, με τον οποίο ήταν περίπου συνομήλικοι (ο Δημοσθένης γεννήθηκε έξι χρόνια αργότερα από τον Αισχίνη).

Οι βασικότερες πηγές που έχουμε για τη ζωή του Αισχίνη είναι οι λόγοι που έγραψε ο ίδιος ο ρήτορας, καθώς και αυτοί που συνέθεσε ο μεγάλος πολιτικός αντίπαλός του Δημοσθένης. Οι σημαντικοί αυτοί για τη βιογράφηση του Αισχίνη λόγοι αφορούν κυρίως στα έτη 346/345, 343 και 330 π.Χ. Βεβαίως, οι δύο πολιτικοί αντίπαλοι παρουσιάζουν τα γεγονότα με τον τρόπο που τους εξυπηρετεί, και έτσι ούτε τα κείμενα του ενός ούτε τα κείμενα του άλλου μπορούν να εκληφθούν ως απολύτως αντικειμενική πηγή πληροφόρησης. Ωστόσο, η συνεξέταση και αντιπαραβολή του περιεχομένου των κειμένων αυτών είναι δυνατόν να μας οδηγήσει κοντά στην ιστορική αλήθεια.

Σε αντίθεση με τον Δημοσθένη, η οικογένεια του οποίου ήταν εύπορη, οι γονείς του Αισχίνη ανήκαν μάλλον στα χαμηλά ή στην καλύτερη περίπτωση στα μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα της Αθήνας: Ο πατέρας του, ο Ατρόμητος, ήταν δάσκαλος, ενώ η μητέρα του Γλευκοθέα, για την οποία αντλούμε τις περισσότερες πληροφορίες από ιδιαίτερα δηκτικές αναφορές του Δημοσθένη σε αυτήν, αφού ο ίδιος ο Αισχίνης ελάχιστα μιλά για τη μητέρα του, φαίνεται πως — τουλάχιστον σε κάποια φάση της ζωής της — έβγαζε τα προς το ζην διακονώντας σε μυστηριακές λατρείες χαμηλής κοινωνικής αποδοχής. Για τον πατέρα του, ο Αισχίνης υποστηρίζει ότι αρχικά είχε οικονομική άνεση, έχασε, όμως, τους χρηματικούς του πόρους κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Εντούτοις, τούτο δεν είναι καθόλου σίγουρο από ιστορικής απόψεως και ίσως απηχεί μια προσπάθεια του ρήτορα να παρουσιάσει την οικογενειακή του ιστορία με τρόπο που δεν θα τον άφηνε έκθετο στις κοινωνικές προκατα-

λήψεις των συμπατριωτών του. Γενικά πιστεύεται ότι ο πατέρας του δύσκολα θα μπορούσε να του είχε παράσχει τη ρητορική εκπαίδευση η οποία θα του επέτρεπε μια σημαντική δημόσια σταδιοδρομία ως ρήτορα στην ιδιαίτερος απαιτητική πολιτική και δικανική σκηνή των Αθηνών. Παρ'όλα αυτά, στους δασκάλους του συμπεριλαμβάνονταν πιθανόν πνευματικοί άνδρες όπως ο Πλάτων, ο Ισοκράτης και ο Αλκιδάμας.

Φαίνεται ότι ο Αισχύνης από μικρός παραστεκόταν στους γονείς του βοηθώντας τους στην άσκηση του επαγγέλματός τους. Στην κλασική Αθήνα των κοινωνικών προκαταλήψεων, ωστόσο, η συμβολή αυτή του ανήλικου τότε Αισχύνη στην εξασφάλιση των προς το ζην δεν γεννούσε κατ' ανάγκην τον έπαινο για την εργατικότητα του — τουλάχιστον όχι όσο θα τον γεννούσε σήμερα.

Με την ενηλικίωσή του ο ρήτορας διακρίθηκε για τις στρατιωτικές του επιδόσεις σε δύο τουλάχιστον εκστρατείες της Αθήνας (μεταξύ άλλων υπηρέτησε ως στρατιώτης πεζικού στη μάχη της Μαντινείας), ενώ αργότερα κατόρθωσε να ανέλθει τις βαθμίδες της κοινωνικής ιεραρχίας και να παντρευτεί γυναίκα σχετικά εύπορης οικογένειας.

Το ότι πριν ακόμα εισέλθει στον στίβο της πολιτικής δραστηριοποιήθηκε σε δύο επαγγελματικούς χώρους τον βοήθησε πολύ σε πρακτικό επίπεδο και κατά τη μεταγενέστερη ρητορική του σταδιοδρομία: Αφενός, διετέλεσε κατώτατος κυβερνητικός γραφέας (ύπογραμματεύς), πράγμα που έδωσε, βεβαίως, στον Δημοσθένη αφορμές να τον ειρωνευθεί — σύμφωνα με τη λογική των Αθηναίων της κλασικής περιόδου, η έμμησθη εξαρτημένη εργασία δεν ανήκε στις κορυφαίες από πλευράς κοινωνικού κύρους επαγγελματικές ενασχολήσεις. Αφετέρου, συμμετείχε σε σχήμα ηθοποιών τραγωδίας. Αν και ως ηθοποιός δεν κατάφερε ποτέ να γίνει πρώτο όνομα και είχε και αρκετές αποτυχίες, φαίνεται πως σε γενικές γραμμές κατάφερε να σταθεί με αξιοπρέπεια στον απαιτητικό χώρο της υποκριτικής τέχνης. Φαίνεται ότι είχε όμορφο παρουσιαστικό και εντυπωσιακή φωνή, η οποία δημιουργούσε αίσθηση στο κοινό του και η οποία πρέπει να τον βοήθησε αρχικά στην καλλιτεχνική και αργότερα στην πολιτική του σταδιοδρομία. Σε κάθε περίπτωση πάντως η φωνή του αποτελούσε σημαντικό προτέρημα για την ενασχολήσή του με την πολιτική, και κυρίως σε σχέση με τον βασικό του πολιτικό αντίπαλο Δημοσθένη, που ήταν κάθε άλλο παρά προικισμένος στην άρθρωση και τη δημόσια απαγγελία. Πιθανότατα, η εντύπωση που αποκόμιζαν οι σύγχρονοί του από τους λό-

γους του, τους οποίους εκφωνούσε ο ίδιος, ήταν πολύ πιο έντονη από αυτήν που αποκομίζει ο σημερινός αναγνώστης με την ανάγνωσή τους. Τέλος, πριν από την είσοδό του στον χώρο της πολιτικής φαίνεται ότι δραστηριοποιήθηκε και ως λογογράφος χωρίς, ωστόσο, να ασχολείται με πολιτικές δίκες.

Όπως η πολιτική καριέρα του Δημοσθένη, έτσι και η πολιτική σταδιοδρομία του Αισχίνη σφραγίζεται από τις θέσεις του σχετικά με το μέγιστο πολιτικό θέμα του καιρού του, το ζήτημα της στάσης που έπρεπε να υιοθετήσει η Αθήνα έναντι της ολοένα αυξανόμενης μακεδονικής δύναμης. Η ένταξη του Αισχίνη στην πολιτική έγινε όταν ο ρήτορας κέρδισε την εμπιστοσύνη του Ευβούλου, του ηγέτη της «φίλειρηνικής» παράταξης, μιας παράταξης η οποία θεωρούσε σημαντική την αποφυγή μιας ένοπλης σύγκρουσης με τη Μακεδονία του Φιλίππου Β΄ και ακολουθούσε πολιτική κατευνασμού προς αυτόν. Ο Αισχίνης εντάχθηκε σε αυτήν την παράταξη και υποστήριξε στους λόγους του στο μεν εσωτερικό αθηναϊκό πολιτικό μέτωπο την πολιτική του Ευβούλου, στη δε εξωτερική πολιτική τις θέσεις του Φιλίππου Β΄, επιζητώντας για την Αθήνα έναν τρόπο ειρηνικής συμβίωσης με την ισχυρή Μακεδονία.

Στα πρώτα του βήματα ο Αισχίνης φαίνεται πως συμπορεύθηκε με τον μεγάλο ρήτορα και πολιτικό της εποχής αυτής Δημοσθένη, τον μετέπειτα θανάσιμο αντίπαλό του. Μάλιστα, το 348 π.Χ. επιχείρησε να συμβάλει με έναν λόγο του στην τότε προσπάθεια του Ευβούλου να ενώσει τους Έλληνες εναντίον του Φιλίππου Β΄ της Μακεδονίας. Δύο χρόνια αργότερα, όμως, φαίνεται ότι είχε ήδη πεισθεί για την αναγκαιότητα της ειρήνης, και το 346 π.Χ. έλαβε μέρος σε διπλωματικές αποστολές της Αθήνας προς τον Φίλιππο — σε δύο από αυτές μάλιστα μαζί με τον Δημοσθένη. Σε αντίθεση με τον τελευταίο, που φαίνεται πως ποτέ δεν πίστεψε μέσα του σε αυτές τις ειρηνευτικές προσπάθειες, αλλά η συμμετοχή του πρέπει να είχε να κάνει μάλλον με τακτικισμό, ο Αισχίνης, του οποίου την τιμιότητα στα θέματα εξωτερικής πολιτικής δεν έχουμε λόγο να αμφισβητήσουμε, φαίνεται ότι πίστεψε πραγματικά στις προοπτικές μιας διαρκούς ειρήνης με τη Μακεδονία και ότι δεν έχασε αυτήν του την πίστη στα χρόνια που ακολούθησαν, πράγμα που τον έφερνε διαρκώς σε ευθεία σύγκρουση με τον Δημοσθένη. Ενδεχομένως, ο Αισχίνης είχε κατανοήσει πολύ καλύτερα από τον πολιτικό του αντίπαλο τις πραγματικές διαστάσεις της δύναμης του Φιλίππου Β΄ και για τον λόγο αυτό πείσθηκε ότι ο μόνη ρεαλιστική πολιτική σε σχέση με τον τελευταίο θα ήταν αυτή που θα επιτύγγανε τη

συνεννόηση και που θα απέτρεπε την κατά μέτωπον σύγκρουση. Χωρίς να είναι κατ' ανάγκην λιγότερο πατριώτης από όσο ο φλογερός ιδεαλιστής Δημοσθένης, πρέσβευε την ανάγκη αποφυγής μιας σύγκρουσης, η οποία, όπως, άλλωστε, αποδείχθηκε αργότερα, δεν θα μπορούσε ποτέ να αναδείξει νικήτρια την Αθήνα.

Και οι τρεις σωζόμενοι λόγοι του Αισχίνη αφορούν σε πολιτικά ζητήματα και στρέφονται εναντίον του Δημοσθένη και της πολιτικής του. Έχουν ζωηρό και φανταχτερό ύφος, σαφήνεια και χιούμορ ενώ δεν φείδονται προσωπικών επιθέσεων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Αισχίνης διαθέτει ευγλωττία και ταλέντο στη ρητορική· εντούτοις, είναι επίσης φανερό ότι ούτε είχε σπουδάσει συστηματικά τη ρητορική τέχνη ούτε είχε ασκήσει ο ίδιος για δεκαετίες το επάγγελμα του λογογράφου όπως πολλοί άλλοι από τους ρήτορες της εποχής του, μεταξύ των οποίων και ο μεγάλος αντίπαλός του. Ενοχλητική για τον σημερινό αναγνώστη είναι η τάση του να επικεντρώνεται πολλές φορές περισσότερο στις λεπτομέρειες των προβλημάτων αντί να εστιάζει στον πυρήνα τους. Το αν τούτο οφείλεται σε συνειδητή προσπάθεια να αποφύγει ένα δύσκολο ή δυσάρεστο κατά τη γνώμη του θέμα ή σε μια έλλειψη πειθαρχίας ως προς τη δόμηση της επιχειρηματολογίας του, δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρο. Ο Φιλόστρατος θεωρούσε τον Αισχίνη ως ιδρυτή της Δεύτερης Σοφιστικής, μεταξύ άλλων, λόγω της ικανότητάς του να αυτοσχεδιάζει όταν επέτρεπε στον εαυτό του να παρασυρθεί από ενθουσιασμό κατά τη διάρκεια του λόγου του.

Στους τρεις λόγους του, ο Αισχίνης δεν διστάζει να επιδείξει την παιδεία του με τρόπο που εκπλήσσει κάποτε τον σημερινό αναγνώστη. Τούτο θα μπορούσε ενδεχομένως να αποδοθεί σε ψυχολογικούς λόγους οι οποίοι αφορούν στο περιβάλλον όπου ο ρήτορας γεννήθηκε και ανδρώθηκε: Το χαμηλό οικονομικό επίπεδο της οικογένειάς του δεν πρέπει να του είχε επιτρέψει μια συστηματική μακροχρόνια σπουδή δίπλα σε επιφανείς ρητοροδιδασκάλους, πράγμα που ίσως του γέννησε την επιθυμία να επιδείξει στους λόγους του την παιδεία που απέκτησε μόνη στον δάσκαλο πατέρα του και στα δικά του αναγνώσματα.

Σε έναν από τους τρεις σωζόμενους λόγους, τον *Κατὰ Κτησιφώντος*, λόγο ο οποίος εκφωνήθηκε σε δίκη που πραγματοποιήθηκε το 330 π.Χ. (βλ. αμέσως παρακάτω την εισαγωγή στον λόγο αυτό), ο ρήτορας απέτυχε να πείσει τους δικαστές για το δίκαιο των θέσεών του εναντίον του Δημοσθένη, ηττήθηκε συντριπτικά και, για να μην πληρώσει το πρόστιμο που του επι-

βλήθηκε, έφυγε υποχρεωτικά από την Αθήνα. Το υπόλοιπο της ζωής του το πέρασε στην εξορία, στην Έφεσο και στη Ρόδο, όπου δίδαξε ρητορική και όπου τον βρήκε ο θάνατος. Το ακριβές έτος θανάτου του παραμένει άγνωστο. Σύμφωνα με μια εκδοχή απεβίωσε περίπου το 322 π.Χ., ενώ σύμφωνα με μια άλλη το 314 π.Χ.

Ο Αισχίνης διαβάστηκε πολύ κατά την αρχαιότητα, πράγμα που μαρτυρά, μεταξύ άλλων, και ο μεγάλος αριθμός των παπύρων που περιέχουν το έργο του, οι οποίοι έχουν σωθεί από την αρχαιότητα.

Αισχίνης, *Κατὰ Τιμάρχου*

Στον λόγο αυτό ο Αισχίνης επιτίθεται εναντίον του Τιμάρχου. Πρόκειται για μια αντιδικία με βαθύ πολιτικό περιεχόμενο, αν και στο κείμενο ελάχιστα γίνεται λόγος για την πολιτική. Ο ρήτορας επιχειρεί με μήνυση που κατέθεσε (και από την οποία προέρχεται ο παρών λόγος) να ακυρώσει ή να ματαιώσει μια δίκη εναντίον του για *παραπρεσβείαν*. Συγκεκριμένα, η εν λόγω δίκη αφορούσε στον ρόλο που εκείνος διαδραμάτισε όταν ήταν πρέσβης της Αθήνας στις διαπραγματεύσεις της Δελφικής Αμφικτυονίας του 339 π.Χ., οι οποίες οδήγησαν στον Ιερό πόλεμο εναντίον των Λοκρών της Άμφισσας. Σύμφωνα με την κατηγορία, ο Αισχίνης άσκησε πλημμελώς τα καθήκοντά του στην αθηναϊκή πρεσβεία που στάλθηκε στον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας για να διαπραγματευθεί τη Φιλοκρατείο ειρήνη. Το ζήτημα ήταν σοβαρό, διότι σε τελική ανάλυση η κατηγορία που αποδιδόταν στον Αισχίνη αφορούσε σε δωροληψία και προδοσία εναντίον της Αθήνας. Την κατηγορία αυτή, που θα οδηγούσε στη δίκη για τον διφορούμενο ρόλο του ρήτορα στην αθηναϊκή πρεσβεία προς τον Φίλιππο, την είχε διατυπώσει μετά την υπογραφή της Φιλοκρατείου ειρήνης ο Τίμαρχος, ο οποίος ανήκε στην πολιτική μερίδα του Δημοσθένη και είχε τη φήμη του κιναΐδου στην Αθήνα. Ο Αισχίνης προσπάθησε να εμποδίσει τη διεξαγωγή της δίκης βασιζόμενος στη φήμη αυτή. Ειδικότερα, υποστήριξε ότι ο κατήγορός του δεν έπρεπε να έχει δικαίωμα λόγου ούτε στην Εκκλησία του δήμου ούτε στα δικαστήρια, αφού είχε υποπέσει στο αδίκημα της πορνείας. Σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους, μια καταδίκη για ένα τέτοιο ηθικό αδίκημα θα είχε ως συνέπεια τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του Τιμάρχου. Τούτο θα σήμαινε ότι η δίκη εναντίον του Αισχίνη που είχε ξεκινήσει με πρωτοβουλία του Τιμάρχου θα ματαιωνόταν. Ο λόγος, ο οποίος, όπως θα αναμενόταν, έχει τον χαρακτήρα της έντονης προσωπικής επίθεσης εναντίον του Τιμάρχου, προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την εκπόρνευση των ανδρών στην Αθήνα κατά την κλασική περίοδο, για τη λειτουργία της Εκκλησίας του δήμου και για την αντιμετώπιση του Δημοσθένη από τους πολιτικούς του αντιπάλους στην Αθήνα. Ο Αισχίνης είχε επιτυχία στην προσπάθειά του αυτή: Απέδειξε την ανηθικότητα του Τιμάρχου, επέτυχε την καταδίκη του και τη συνακόλουθη στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων, και έτσι ο ίδιος απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες που του είχε αποδώσει ο Τίμαρχος.

Αισχίνης, *Κατὰ Κτησιφώντος*

Στον λόγο αυτό ο Αισχίνης στρέφεται εναντίον του πολιτικού συνοδοιπόρου τού Δημοσθένη Κτησιφώντα, ο οποίος πρότεινε το δημόσιο στεφάνωμα του Δημοσθένη με χρυσό στέφανο κατά τη διάρκεια των Μεγάλων Διονυσίων ως αναγνώριση της προσφοράς του στην πόλη των Αθηνών. Η πρόταση αυτή υποβλήθηκε το 336 π.Χ., δηλαδή δύο χρόνια μετά την άτυχη για τους Αθηναίους μάχη της Χαιρώνειας, στην οποία οι Έλληνες του Νότου (κυρίως οι Αθηναίοι και οι Θηβαίοι) ηττήθηκαν από τις δυνάμεις του Φιλίππου Β΄ (338 π.Χ.). Ο Αισχίνης προσπάθησε να τορπιλίσει την πρωτοβουλία του Κτησιφώντα προσβάλλοντας την πρόταση με *γραφὴν παρανόμων*. Εκεί υποστήριξε ότι η αιτιολόγηση της πρότασης, δηλαδή η εκτίμηση ότι ο Δημοσθένης πρόσφερε εξαιρετικές υπηρεσίες στην Αθήνα, είναι ψευδής και, κατά συνέπεια, παράνομη, ενώ, παράλληλα, παράνομη θα ήταν και η απόδοση αυτής της τιμής, και μάλιστα στα Μεγάλα Διονύσια, σε έναν αξιωματούχο ο οποίος δεν είχε προβεί σε απολογισμό της θητείας του. Η υπόθεση εκδικάστηκε στην Ηλιαία έξι χρόνια αργότερα (330 π.Χ.). Εκεί εκφωνήθηκε από τον Αισχίνη ο παρών λόγος, ενώ ο Δημοσθένης εξέθεσε τις θέσεις του με τον λόγο *Ὑπὲρ Κτησιφώντος περὶ τοῦ στεφάνου*. Σε αντίθεση με τη σύγκρουση των δύο πολιτικῶν αντιπάλων στη διαμάχη *Περὶ τῆς παραπροσβείας* (343 π.Χ.), όπου είχε υπερίσχυσει ο Αισχίνης, νικητὴς αὐτοῦ του δικαστικοῦ αγώνα ἀναδείχθηκε ο Δημοσθένης. Ο Αισχίνης ὄχι μόνο δεν κατόρθωσε να λάβει παρὰ το ἓνα πέμπτο των ψήφων, ἀλλὰ και υποχρεώθηκε να καταβάλει χίλιες δραχμές ως πρόστιμο. Μὴ θέλοντας ἢ μὴν μπορῶντας να το πληρώσει, ἀναγκάστηκε να εγκαταλείψει τὴν Αθήνα και να καταφύγει ἀρχικά στην Ἰωνία (Ἐφεσο) και κατόπιν στη Ρόδο, ὅπου παρέμεινε ὡς τον θάνατό του παραδίδοντας μαθήματα ρητορικής.

Αισχίνης, *Περὶ τῆς παραπροσβείας*

Ο λόγος αυτός χρονολογείται στο 343 π.Χ. και είναι, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, ο καλύτερος του Αισχίνη. Με τον λόγο αυτόν ο ρήτορας υπερασπίστηκε με επιτυχία τον εαυτό του αντικρούοντας τις κατηγορίες που του είχε αποδώσει ο Δημοσθένης σε μήνυση που είχε καταθέσει εναντίον του. Τα επιχειρήματα εναντίον του Αισχίνη αναπτύσσονται από τον Δημοσθένη στον λόγο που εκφώνησε ο ίδιος εναντίον του πολιτικού του αντιπάλου στο πλαίσιο αυτής της διαμάχης και ο οποίος λόγος φέρει επίσης τον τίτλο *Περὶ τῆς παραπροσβείας*. Η υπόθεση γύρω από την οποία περιστράφηκε η διαμάχη ήταν η εξής: Κατά τη διάρκεια της πολεμικής σύρραξης των Αθηναίων με τον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας φάνηκε κάποια στιγμή μια δυνατότητα για τη σύναψη ειρήνης, της ειρήνης που ονομάστηκε αργότερα «ειρήνη του Φιλοκράτη». Στάλθηκαν, λοιπόν, στον Φίλιππο δύο πρεσβείες από τους Αθηναίους για την διαπραγμάτευση των όρων της ειρήνης και για τους όρκους, στις οποίες συμμετείχαν ο Αισχίνης και ο Δημοσθένης. Αμέσως μετά την επιστροφή των πρεσβευτών, ο Δημοσθένης και ο πολιτικός του φίλος Τίμαρχος κατήγγειλαν τον Αισχίνη για *παραπροσβεία*, δηλαδή για τη διάπραξη δόλιων ενεργειών κατά τη διάρκεια της διπλωματικής αποστολής, οι οποίες στόχευαν στο να εξυπηρετήσουν ίδια συμφέροντα διευκολύνοντας τον Φίλιππο και υπονομεύοντας τις θέσεις της πόλης των Αθηνών. Οι κατηγορίες αυτές ήταν βαρύτατες, καθώς ουσιαστικά αφορούσαν σε δωροληψία και προδοσία. Ο Αισχίνης προσπαθεί με αυτόν τον λόγο να ανασκευάσει το κατηγορητήριο. Πιστός στη συνήθειά του, την οποία παρατηρούμε και σε άλλους λόγους του, στρέφει τη ματιά του στη λεπτομέρεια παρουσιάζοντας με εξαντλητικό τρόπο τα γεγονότα, όπως αυτά εκτυλίχθηκαν ημέρα με την ημέρα, για να καταδείξει ότι κανείς από τους μετέχοντες στην αποστολή δεν δωροδοκήθηκε.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

Ο ρήτορας Δημοσθένης (384–322 π.Χ.), ο οποίος γεννήθηκε και έζησε στην Αθήνα, θεωρείται ο σημαντικότερος από τους Αττικούς ρήτορες. Καταγόταν από τον δήμο της Παιανίας και ήταν σύγχρονος του Αριστοτέλη. Πηγές μας για την πολυτάραχη ζωή του, τη γεμάτη από αδιάκοπους αγώνες τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο βίο, είναι οι ίδιοι οι λόγοι του, οι λόγοι άλλων ρητόρων και πολιτικών (κυρίως του μεγάλου αντιπάλου του Αισχίνη), καθώς και ο *Βίος* που συνέγραψε γι' αυτόν αρκετούς αιώνες αργότερα ο Πλούταρχος. Σύμφωνα με την παράδοση υπήρξε μαθητής του Ισαίου, ενώ επωφελήθηκε πολύ από τη μελέτη των προγενεστέρων του πεζογράφων της κλασικής Αθήνας, όπως ήταν ο Θουκυδίδης και ο Πλάτωνας.

Ο Δημοσθένης άρχισε να ασχολείται με τη ρητορική λόγω μιας προσωπικής του περιπέτειας, συγκεκριμένα μιας μεγάλης οικογενειακής ατυχίας: Όταν ήταν σε ηλικία επτά ετών έχασε τον πατέρα του, ο οποίος ήταν ευκατάστατος βιοτέχνης (ιδιοκτήτης εργαστηρίου όπλων). Επειδή ο παππούς του από την πλευρά της μητέρας του ζούσε εξόριστος στην Κριμαία, ως κηδεμόνες του ορίστηκαν τρία πρόσωπα, τα οποία διαχειρίστηκαν την περιουσία του με τρόπο ιδιαίτερος ατυχή ή ανέντιμο. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα να μην του παραδοθεί παρά ένα ελάχιστο μέρος της περιουσίας του πατέρα του κατά την ενηλικίωσή του. Ο δεκαοκτάχρονος πλέον Δημοσθένης στράφηκε αμέσως δικαστικώς εναντίον των κηδεμόνων του κατηγορώντας τους για διασπάθιση της περιουσίας του. Σε αυτές τις δίκες, που διήρκεσαν αρκετά χρόνια, ο Δημοσθένης κατόρθωσε να κερδίσει ένα μέρος της περιουσίας του. Το σημαντικότερο, ωστόσο, ήταν ότι χάρη στην καλή επίδοσή του στον δικαστικό αγώνα εναντίον των κηδεμόνων του απέκτησε κύρος, το οποίο διευκόλυνε με τη σειρά του τη μετέπειτα σταδιοδρομία του, προσελκύοντας αρκετούς συμπατριώτες του, που θέλησαν να τον προσλάβουν ως λογογράφο και διδάσκαλο ρητορικής. Ο Δημοσθένης διακρίθηκε και στις δύο αυτές δραστηριότητες, μολοντί φαίνεται ότι δεν ανταποκρίνονταν στα πραγματικά όνειρά του. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό είναι, για παράδειγμα, το ότι, παρά τη μεγάλη του επιτυχία ως λογογράφου και ρητοροδιδασκάλου, δεν θέλησε ποτέ να ιδρύσει δική του σχολή ρητορικής. Ανάμεσα σε εκείνους που ζητούσαν από τον Δημοσθένη να τους συγγράψει λόγους συγκαταλέγονταν μέλη της κοινωνικοοικονομικής ελίτ της Αθήνας, όπως ο πολύ πλούσιος τραπεζίτης Φορμίων. Η πραγ-

ματική αγάπη του Δημοσθένη φαίνεται ότι ήταν η ενασχόληση με τα κοινά. Το 354 π.Χ. εισήλθε στην πολιτική σκηνή των Αθηνών, και αναδείχθηκε γρήγορα σε ηγέτη της αντιμακεδονικής παράταξης της πόλης.

Οι λόγοι του Δημοσθένη που έχουν σωθεί, είτε εκφωνήθηκαν από τον ίδιο τον ρήτορα είτε από άλλους, αφορούν σε μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Όσοι λόγοι δεν εκφωνήθηκαν από τον ίδιο τον ρήτορα σχετίζονται με δημόσιες ή ιδιωτικές υποθέσεις των ανθρώπων που τους εκφώνησαν, ενώ αρκετοί από όσους εκφωνήθηκαν από τον ίδιο τον Δημοσθένη στο δικαστήριο αφορούν σε δημόσιες υποθέσεις μείζονος ενδιαφέροντος. Άλλοι πάλι λόγοι εκφωνήθηκαν στην εκκλησία του δήμου, στο πλαίσιο της προσπάθειας του ρήτορα να αντισταθεί στην ολοένα αυξανόμενη δύναμη του Μακεδόνα βασιλιά Φιλίππου Β΄ και στην ιμπεριαλιστική του πολιτική.

Κοινό σημείο όλων σχεδόν των λόγων του Δημοσθένη είναι η επιμέλεια με την οποία έχουν συνταχθεί. Ο Δημοσθένης είναι ένας ρήτορας που πιστεύει στη δύναμη της πειθούς του, ενώ, παράλληλα, πιστεύει ότι και το κοινό του είναι σε θέση να αντιληφθεί και να εκτιμήσει την ποιότητα της επιχειρηματολογίας του, και να του δώσει για τον λόγο αυτό τη νίκη. Ο Δημοσθένης ακολούθησε το παράδειγμα που πρώτος έδωσε ο Περικλής: Αξιοποίησε τη ρητορική του δεινότητα για την προώθηση ενός πολιτικού προγράμματος.

Το πολιτικό στίγμα του Δημοσθένη μπορεί να δηλωθεί με μία και μόνο λέξη: αντιμακεδονισμός. Από τις πρώτες κιόλας συγκρούσεις Αθήνας και Μακεδονίας μέχρι και την ύστατη στιγμή του βίου του, ο ρήτορας δεν σταμάτησε ποτέ να αντιστρατεύεται τα σχέδια και την πολιτική του Φιλίππου Β΄ και του γιου και διαδόχου του Αλεξάνδρου. Ταυτοχρόνως, βρίσκονταν σε διαρκή τριβή και διαμάχη με τους συμπατριώτες του πολιτικούς που ακολουθούσαν είτε μια φιλομακεδονική πολιτική είτε μια περισσότερο ρεαλιστική φιλειρηνική πολιτική κατευνασμού του Φιλίππου Β΄.

Ύστερα από περισσότερες από τρεις δεκαετίες σκληρών πολιτικών αγώνων, η ζωή και η πολιτική του δράση είχαν ένα μάλλον άσχημο τέλος. Η θριαμβευτική πορεία του Φιλίππου Β΄ και του γιου του Αλεξάνδρου εντός και εκτός της Ελλάδας απέδειξαν ότι τα ιδανικά για τα οποία αγωνιζόταν δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν, να αποτελέσουν δηλαδή τη βάση της εξωτερικής πολιτικής της Αθήνας. Οι εκτιμήσεις του για τις δυνατότητες επικράτησης της πόλης του έναντι της Μακεδονίας ήταν

εμφανώς εσφαλμένες. Παρά ταύτα, ακόμη και μετά την επώδυνη για τους Αθηναίους και γενικότερα για τους Έλληνες της νότιας Ελλάδας μάχη της Χαιρώνειας, εξακολούθησε να πολεμά τη μακεδονική πολιτική.

Το 330 π.Χ. περίπου γνώρισε τον μεγαλύτερο θρίαμβό του, όταν κατατρόπωσε τον μεγάλο αντίπαλό του, τον Αισχίνη, σε δίκη, στην οποία εκφώνησε τον περίφημο λόγο του *Ὑπὲρ Κτησιφώντος περὶ τοῦ στεφάνου*. Ο Αισχίνης δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει ούτε το ένα πέμπτο των ψήφων των δικαστών, με αποτέλεσμα να εξορισθεί.

Προς το τέλος της ζωής του, σχεδόν στα εξήντα του χρόνια, κατηγορήθηκε για δωροδοκία από τον Αρπαλο, τον φυγάδα πρώην βασιλικό θησαυροφύλακα του Μεγάλου Αλεξάνδρου (βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω 885–887). Στη σχετική δίκη καταδικάστηκε και του επιβλήθηκε ένα πολύ υψηλό πρόστιμο, το οποίο δεν ήταν σε θέση να πληρώσει, με αποτέλεσμα να εξορισθεί. Μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου ανακλήθηκε από την εξορία (322 π.Χ.) και γνώρισε, όπως φαίνεται, τιμές από τους συμπατριώτες του. Ωστόσο, λίγο μετά τη νίκη του Αντίπατρου εναντίον των Ελλήνων του Νότου και καθώς ο Μακεδόνας στρατηγός βάδιζε απειλητικά προς την Αθήνα, οι φιλομακεδονικές δυνάμεις της πόλης τον οδήγησαν στη θανατική καταδίκη. Αφού απέδρασε προσωρινά στο νησί Καλαύρεια, τον σημερινό Πόρο, επέλεξε τελικά να αυτοκτονήσει με δηλητήριο, προκειμένου να μη συλληφθεί.

Για τους αρχαίους ο Δημοσθένης ήταν ο κατ' εξοχήν ρήτορας, όπως ο Όμηρος ήταν ο κατ' εξοχήν ποιητής. Όταν στις αρχαίες πηγές γίνεται λόγος για «τον ρήτορα» εννοείται πάντοτε ο Δημοσθένης. Ενδεικτικό του κύρους του ρήτορα κατά την αρχαιότητα είναι και το ότι έχουν σωθεί πολλές πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του, οι οποίες προέρχονται από τους αρχαίους χρόνους. Ομοίως, οι περισσότεροι από τους σύγχρονους μελετητές θεωρούν τον Δημοσθένη ως τον καλύτερο από τους Αττικούς ρήτορες. Αν λάβουμε υπ' όψιν τις αρχαίες βιογραφικές πηγές, θα πρέπει να αποδώσουμε την επιτυχία του Δημοσθένη περισσότερο στην ατσάλινη θέλησή του παρά στις ευνοϊκές συνθήκες κάτω από τις οποίες έζησε ή στο φυσικό του ταλέντο, αφού αφενός ορφάνεψε νωρίς και αδικήθηκε από τους επιτρόπους της περιουσίας του, αφετέρου ήταν ασθενική φύση με αδύναμη φωνή που δεν προσιδιάζε σε ρήτορα. Ό,τι κατάφερε, λοιπόν, φαίνεται πως το πέτυχε με επίμονη άσκηση, σκληρή δουλειά και αξιοθαύμαστη αυτοπειθαρχία.

Ο Δημοσθένης πίστευε σε μια αυτόνομη και ισχυρή Αθήνα. Κινούμενος ανάμεσα στον πραγματισμό και την ουτοπία υπήρξε ο ένθερμος θιασώτης της πίστης στο αθηναϊκό μεγαλείο της κλασικής περιόδου, το οποίο πίστευε ότι μπορεί να διατηρηθεί και να φθάσει σε νέα ακμή και σε ακόμη μεγαλύτερη λαμπρότητα. Θεωρούσε πως, ακόμη και στην περίπτωση που η πόλη του δεν θα μπορούσε να επανέλθει στην ηγεμονεύουσα θέση που είχε κατά τη διάρκεια της πεντηκονταετίας μετά τις τόσες πολιτικοστρατιωτικές αποτυχίες που είχαν μεσολαβήσει, μπορούσε ακόμη να διατηρήσει με σκληρή δουλειά και πολιτικοστρατιωτική τόλμη την αξιοπρέπεια και την αυτονομία της απέναντι στη Μακεδονία του Φιλίππου του Β' και του Αλεξάνδρου, που γινόταν ολοένα και πιο απειλητική για τις ελληνικές πόλεις-κράτη του Νότου.

Μολονότι το περιεχόμενο των λόγων του Δημοσθένη φαντάζει κάπως εθνικιστικό στις μέρες μας, οι σύγχρονοι μελετητές δεν μπορούν παρά να θαυμάσουν τη ρητορική του δεινότητα και το πάθος που διαπνέει τους λόγους του. Η ικανότητά του να συνδυάζει ποικίλους ρητορικούς τρόπους και να τους συνθέτει σε ένα δυναμικό σύνολο που έχει την ικανότητα να πείθει αποτελούν το σήμα κατατεθέν του έργου που μας κληροδότησε.

Εξήντα ένας λόγοι, καθώς και μερικά ακόμη έργα ποικίλου περιεχομένου έχουν φθάσει ως εμάς με το όνομα του Δημοσθένη. Η γνησιότητα ενός μεγάλου ποσοστού αυτών των λόγων αμφισβητήθηκε έντονα κατά το παρελθόν, κυρίως εξαιτίας του χαμηλότερου επιπέδου ύφους ορισμένων από αυτούς. Ακόμη και στο πρόσφατο παρελθόν, οι ειδικοί θεωρούσαν ότι περίπου το ένα τρίτο των λόγων του Δημοσθένη είναι ψευδεπίγραφο ή πολύ αμφισβητήσιμης πατρότητας. Σήμερα τείνει κανείς να θεωρήσει ότι ο αριθμός των νόθων έργων που σώζονται με το όνομα του ρήτορα είναι μικρότερος από όσο πιστευόταν. Σε κάθε περίπτωση, ένδεκα συμβουλευτικοί και είκοσι επτά δικανικοί λόγοι, έξι επιστολές και μια συλλογή από Προοίμια ρητορικών λόγων μπορούν να αποδοθούν με βεβαιότητα στον Δημοσθένη. Η πατρότητα του *Επιταφίου* για τους νεκρούς της μάχης στη Χαιρώνεια αμφισβητείται.

Έχουν σωθεί πολλοί συμβουλευτικοί και πολλοί δικανικοί λόγοι του Δημοσθένη που αφορούν σε πολιτικές έριδες και αντιπαλότητες, με κυριότερη εκείνη με τον πολιτικό του αντίπαλο Αισχίνη. Στις σελίδες που ακολουθούν θα έχουμε την ευκαιρία να διαβάσουμε εκτενή αποσπάσματα πολλών από αυτούς τους λόγους.

Όπως ήδη σημειώθηκε, ένας από τους σημαντικότερους λόγους για τους οποίους αξίζει να διαβαστούν τα δημοσθενικά έργα είναι αναμφίβολα το ύφος τους. Ο Δημοσθένης είχε πραγματικό λογοτεχνικό ταλέντο χάρη στο οποίο εκφραζόταν με τον δικό του, ξεχωριστό τρόπο. Ούτε υποτασσόταν σε συμβάσεις ούτε καταδεχόταν να ακολουθήσει την πεπατημένη· αντιθέτως, ήταν σε θέση να ανοίγει συνεχώς νέους ρητορικούς και γλωσσικούς δρόμους εφευρίσκοντας νέους τρόπους δήλωσης και περιγραφής των εννοιών και των καταστάσεων, μεταβάλλοντας κατά βούλησιν τον ρυθμό του λόγου του, εναλλάσσοντας την καθημερινή φρασεολογία ή την τεχνική ορολογία με την ποιητική γλώσσα, τις σύντομες περιόδους με τον μακροπερίοδο λόγο. Στο έργο του το χειμαρρώδες πάθος παντρεύεται με την ήρεμη αφήγηση, η νηφάλια και στέρεη επιχειρηματολογία με τις δυναμικές προσωπικές επιθέσεις και τις βίαιες εκρήξεις οργής, η ακριβολογία με τις φλογερές πατριωτικές εξάρσεις, που ενίοτε ξαφνιάζουν με την ορμή, αλλά και την απλοϊκότητά τους.

Ο Δημοσθένης γνώρισε κατά την ρητορική και πολιτική του σταδιοδρομία σημαντικές επιτυχίες, αλλά και επώδυνες αποτυχίες. Τόσο η αποτυχία του πολιτικού του οράματος όσο και ο τρόπος του θανάτου του τον κατατάσσουν στους ηττημένους της ιστορίας. Πρόκειται, ωστόσο, για μια ιδιαιτέρως λαμπρή περίπτωση ηττημένου, που μετά τον θάνατό του γνώρισε καθολική σχεδόν αναγνώριση τόσο κατά την αρχαιότητα — όχι μόνο από Έλληνες, αλλά και από Ρωμαίους, όπως ο περίφημος ρήτορας Κικέρων — όσο και στη σύγχρονη εποχή.

Δημοσθένης, *Περὶ τῆς παραπροσβείας*

Πρόκειται για πολιτικό λόγο σχετικό με την παραπροσβεία, υπόθεση στην οποία συγκρούστηκαν ευθέως ο Δημοσθένης με τον Αισχίνη. Και οι δύο ρήτορες έχουν γράψει λόγους που φέρουν τον ίδιο τίτλο (*Περὶ τῆς παραπροσβείας*) και οι οποίοι σώζονται. Στον λόγο αποσπάσματα από τον οποίο ακολουθούν, ο Δημοσθένης κατηγορεί τον Αισχίνη ότι «παραπρέσβευσε»: Οι δύο άνδρες είχαν σταλεί από κοινού στον Φίλιππο, με στόχο τη σύναψη ειρηνευτικής συμφωνίας. Σύμφωνα με τον Δημοσθένη, όμως, ο Αισχίνης δωροδοκήθηκε από τον Μακεδόνα μονάρχη, έκανε μυστική συμφωνία μαζί του και υπέσκαψε για χάρη του ξένου βασιλιά τα συμφέροντα της πόλης του.

Ο λόγος του Δημοσθένη είναι ιδιαίτερος δυνατός από ρητορικής απόψεως. Εντούτοις, δεν έπεισε στη δίκη στην οποία εκφωνήθηκε, αφού δεν υπήρχαν αποδείξεις για την ορθότητα των κατηγοριών που εκτοξεύθηκαν εναντίον του Αισχίνη. Έτσι, ο τελευταίος αθωώθηκε.

Δημοσθένης, *Υπὲρ Κτησιφώντος περὶ τοῦ στεφάνου*

Ὅπως σημειώθηκε και παραπάνω (βλ. εισαγωγή στον λόγο *Κατὰ Κτησιφώντος* του Αισχίνη), ο πολιτικός φίλος του Δημοσθένη Κτησιφών πρότεινε το 336 π.Χ. το δημόσιο στεφάνωμα του Δημοσθένη με χρυσό στέφανο ως ένδειξη αναγνώρισης της αρετῆς που γενικά διέκρινε τον ρήτορα και της προσφοράς του στην πόλη των Αθηνών. Ο Αισχίνης προσπάθησε να προσβάλει την πρόταση αυτή με μια *γραφὴν παρὰ νόμων*. Η υπόθεση εκδικάστηκε στην Ηλιαία το 330 π.Χ. Κατά την εκδίκαση ο Αισχίνης εκφώνησε τον λόγο *Κατὰ Κτησιφώντος*, ενώ ο Δημοσθένης τον παρόντα λόγο *Υπὲρ Κτησιφώντος περὶ στεφάνου*.

Σε αυτόν τον λόγο ο Δημοσθένης δρώττεται της ευκαιρίας να αγορεύσει με πάθος σχετικά με τα στοιχεία στα οποία ἐγκείται η διαρκῆς και ανιδιοτελής προσφορά του στην πατρίδα του, για την οποία θεωρούσε, βεβαίως, ὅτι ἀξίζει να αναμένει κάθε τιμὴ και ηθική ανταμοιβή. Ὅπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η ετυμηγορία του δικαστηρίου ἦταν συντριπτικά υπὲρ του Δημοσθένη, πράγμα που ἀνάγκασε τον ηττημένο Αισχίνη να εγκαταλείψει την Αθήνα.